

УДК 378+721(74)+908

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АРХІТЕКТУРНИХ СТИЛІВ НА ПРИКЛАДІ ФАСАДІВ ІСТОРИЧНИХ БУДІВЕЛЬ КІРОВОГРАДА

О.І. Кириченко

У статті розглядаються стильові ознаки архітектури через систему творчих завдань в курсі „Основи дизайну”, які спрямовані на аналіз прийомів оздоблення фасадів в історичних будівлях Кіровограда та формування у студентів уявлень про прояви ознак стилю в архітектурних спорудах міста, що підвищує високодуховне ставлення до культурної спадщини регіону.

***Ключові слова:** архітектура, стиль, „парадизайн”, фасад, ліпний декор, архітектурна деталь, ампір, еkleктика, історизм, модерн, духовне ставлення.*

Пропедевтичний курс „Основи дизайну” знайомить студентів художніх спеціальностей з теоретичними положеннями та історією розвитку дизайну, зокрема розглядає його через архаїчні епохи („протодизайн”), де ставлення до виготовлення та прикрашання речей носило магічно-ритуальний характер, через архітектурні стилі („парадизайн”), в основі яких домінував світоглядний зміст, і власне дизайнерську проектну діяльність, що забезпечує комфортність середовища для проживання людини [7]. У сучасній українській методико-педагогічній літературі чільне місце посідають навчальні посібники, в яких історія становлення дизайну через прояв певних стильових ознак в декоративно-прикладному мистецтві та архітектурі характеризується в загальних рисах [2; 11; 12]. Особливості стилю, як правило, виявляються авторами на прикладах пам’яток світової архітектури та окремих галузей декоративно-прикладного мистецтва (меблів, костюма) або дизайнерське мислення поєднується з принципами декорування речі в народному ужитковому мистецтві [8]. Проте вивчення архітектури має досить узагальнений характер, що не дозволяє повною мірою скласти уявлення про стильові відмінності, які відбуваються в будіванні та оформленні будівель і які студенти

могли б чітко визначити за конкретними ознаками саме з метою простежування трансформації форми.

На наш погляд, найбільш показовим джерелом для вивчення „парадизайну” в проявах архітектурного стилю є фасад будівлі. Однак ні один підручник або навчальний посібник з основ дизайну не приділяє достатньої уваги досконалому аналізу оформлення історичних фасадів[2; 11; 12]. Завдання на закріплення матеріалу, що пропонують навчальні посібники в ході вивчення стилів історичних епох, мають головним чином характер рефератів з узагальнюючими темами. Між тим, проблема оформлення фасадів останнім часом привертає увагу дослідників архітектури, які виокремлюють певні підходи до фасадного декору у співвідношенні зі стильовими особливостями епохи [9], а також розглядають оздоблення фасаду як структурну систему, в якій закладено інформаційний код, що характеризує світоглядну концепцію часу [3].

Важливість теми даного дослідження обумовлена необхідністю сформувати у студентів більш чіткі уявлення про специфіку різних історичних стилів в архітектурі, для чого пропонується розглянути систему завдань з вивченням оздоблення фасадів за ознаками стилю на прикладі історичних споруд Кіровограда (колишнього Єлисаветграда). Знайомство з програмними проявами стильових тенденцій в конкретних архітектурних пам'ятках сприяє формуванню у студентів більш чітких уявлень про ті зміни, що відбуваються з появою новітніх технологій і конструктивних прийомів будування та про формування інших стильових тенденцій під впливом нового світогляду, який супроводжує появу більш актуальних архітектурних форм, котрі приносить з собою кожна нова історична епоха, а вивчення їх через історико-культурні пам'ятки власного міста виховує й особливе ставлення до місця, в якому ми живемо.

Мета статті полягає в виявленні значення засвоєння стильових ознак в оздобленні фасадів через вивчення конкретних історичних пам'яток міста Кіровограда і позначенні основних етапів виконання творчих завдань студентами художніх спеціальностей в навчальному процесі з дисципліни „Основи дизайну”, які сприяють формуванню більш конкретизованих уявлень про категорію архітектурного стилю і забезпечують виховання розуміння історичних цінностей регіональної культури.

Ознайомлення студентів з категорією *стилю* відбувається на теоретичному та практичному рівнях. Теоретичне обґрунтування терміна та визначення певних рис історичних стилів має супроводжуватися обов'язковим підкріпленням конкретними прикладами. На першому етапі завданням, яке закріплює поняття „*стиль в архітектурі*”, є **складання ілюстрованого словника-каталогу**, підхід до якого має вмістити в себе розгорнуте пояснення всіх ознак кожного стилю з описом найбільш характерних в цих стилях елементів декору фасадів. Студенти повинні дати визначення стилю, проілюструвати формальні прояви кожного історичного стилю з разками зі світової архітектури та визначити найбільш характерні ознаки в оформленні фасадів будівель з позицій конструктивних та світоглядних змін епохи. У процесі складання даного словника відбувається більш розширене знайомство зі стильовими рисами архітектури, з прийомами оформлення фасадів в цілому та детальному виявленні особливостей окремих частин – вікон, дверей, дахів, архітектурних деталей, притаманних саме цьому стилю, а також з відбором певною епохою декоративних елементів для оздоблення фасаду. Ця робота формує чіткі уявлення не тільки про значення фасаду як яскравої „личини” стилю, про основні частини будівлі, які акцентуються як власне конструкцією, так і деталями та декором, але також про причини, що призводять до зміни стилю в певний історичний час. Важливим навчальним завданням в роботі зі словником, яка відбувається протягом року, є усвідомлене засвоєння студентами теоретичних понять і формування вмінь розрізняти формотворчі ознаки стилю на практиці.

В процесі роботи над словником-каталогом студенти мають зрозуміти складність трактування самого поняття *стиль* в гуманітарних науках, з чим вони знайомляться вперше. Тут необхідно уявляти, що категорія стилю має дуже багато підходів до тлумачення її значення, різні словники дають неоднакові, іноді досить відмінні одне від одного визначення стилю, зустрічається плутанина в позначеннях явищ стилю та напрямків і течій в мистецтві. Особливо часто подібними помилками грішить Інтернет, звідки студенти в основному і черпають інформацію. У визначенні стилю всіма типами довідникової літератури, як правило, за основу береться найбільш загальне пояснення: термін „*стиль*” (франц. *style*) характеризує стійку

спільність художньо-образної системи, засобів та прийомів художньої виразності, зумовлену єдністю ідейного змісту [5; с.158]. Але в подібному тлумаченні відсутні посилання на формальні якості, за якими власне стиль і розрізняється. Поява категорії стилю завдяки німецькому теоретику Й. Вінкельману вплинула на докорінну зміну концептуально-теоретичного осмислення історичного розвитку мистецтва у Нові часи. З тих пір стильові проблеми досліджуються у посібниках та словниках з естетики, філософії, мистецтвознавства, культурології, де найчастіше теоретичні міркування розгортаються навколо проблем *синтезу*, тому що синтез є головною ознакою стилю як суттєвої категорії мистецтва. Саме розуміння ролі та значення синтезу в формотворенні як найважливішої риси в процесі стильових змін має зосередити увагу студентів на складових елементах категорії стилю. Дослідник О. Соколов вважає „носіями стилю” компоненти форми, такі, як композиція, система образів, жанрові форми, ритм, колорит; на його думку, саме ці „стильотворчі фактори” об’єднують зміст твору – тему, проблематику, ідеї [10]. З цієї точки зору стиль – категорія формальна, оскільки вона відзначає спільність пластичної мови та художньої форми. При цьому треба підкреслити, що художня форма в архітектурі, як і в будь-яких інших видах мистецтва, має власний зміст. Таким чином, коли ми маємо справу з категорією стилю, то ми маємо справу з архітектурною формою, в якій реалізується певний зміст. В даному випадку це важлива особливість стильової ознаки, оскільки будівля та її фасад змінюється в першу чергу з формальної сторони.

Наступним етапом в підготовці до виконання творчого завдання щодо аналізу стильових ознак на прикладі обраної студентом будівлі є **вивчення основних типів історичних споруд**, що існують в місті Кіровоград, а також **основних частин будівлі**. Студенти повинні уявити, що забудова, яка йшла в Єлисаветграді ХІХ – початку ХХ ст., заснована на принципі фасадного розташування приватних будинків та громадських будівель. У місті переважали малоповерхові (в 1 - 2 поверхи) і середнеповерхові (в 3 - 4 поверхи) будівлі. Виконуючи завдання, студенти систематизують знання про загальну композицію фасаду, а також про такі основні частини будови, які забезпечують виразність фасадної композиції, власне це стіни, дахи, перекриття, сходи, двері, вікна (типи, оформлення та засоби розташування на

площині фасаду), які іноді доповнені пілястрами або колонами, балконами, ганком, еркером тощо. За допомогою фотографій, таблиць та малюнків фрагментів будівлі у студентів формується уявлення про цілісну морфологію композиції фасадів.

Підкреслимо, що фасад – це головна частина споруди, яка дає змогу усвідомити при першому приближенні до розгляду художніх особливостей будівлі належність її до того чи іншого стилю. Фасадом називають передню і головну площину серед тих, що обмежують будівлю. Фасад виконує дві основні функції: по-перше, він може служити наочним виразником тих просторів, які є позаду нього, бути наче обличчям будівлі, по-друге, він прикрашає будівлю. Розчленування зовнішніх площин будівлі класифікують також ще за іншою системою: говорять про мальовниче та пластичне трактування фасаду, а це вже стильові ознаки. Фасад по-особливому співвідноситься з усіма частинами будівлі, а також з навколишнім середовищем, саме цей факт студенти мають добре засвоїти на шляху до розуміння змісту дизайнерського проектування в сучасному культурному просторі.

Відомо, що стилі в окремих країнах могли розвиватися за власними законами, тобто там діяли певні умови виникнення стильових змін та їх характерних рис, така ситуація притаманна, наприклад, й українській художній культурі, що привело до цікавих результатів в створенні деяких пам'яток мистецтва. В цьому випадку регіональний аспект набуває суттєвого значення. Тому звернення до аналізу архітектурних споруд різних історичних періодів, що збереглися в Кіровограді, сприяє у студентів розвитку більш повного уявлення про специфіку місцевого сприйняття зразків якогось великого стилю, що надійшли зі столиць та великих міст Європи, та вмінню порівняти цей процес з іншими українськими регіонами.

В Кіровограді майже всі архітектурні стилі представлені не в чистому варіанті, але вони мають характерні риси, про які ми дізнаємося, коли детальніше вивчаємо той чи інший стиль в конкретному його прояві. Так, окреслене коло досліджуваних будівель приводить студентів до виявлення характерних особливостей архітектури міста, яка формувалася протягом двох століть в специфічних історичних умовах. Сьогодні архітектура історичної частини Кіровограда сприймається як складне діахронне явище, що

органічно включає в себе стильове розмаїття: *класицизм*, який представлений пізнім провінційним варіантом стилю *ампір*; *історизм* як друга стадія *еклектики*; так званий „*купецький стиль*” – різновид „червоно-цегляного стилю” в еkleктиці; *модерн*, який також має власну специфіку в цьому місті, як і в інших містах України. В кожному випадку ми зустрічаємось з такими прийомами оздоблення фасаду, які можуть належати до конкретного стилю, а водночас можуть включати деякі елементи інших стилів, що нерідко відбувалось свідомо як відгук на потреби замовника або як залежність від умов власне будівництва (наприклад, від особливостей використаного будівельного матеріалу). Аналізуючи окремі архітектурні деталі, притаманні будь-якій історичній епосі, студенти виявляють також ті елементи, які є характерними для регіональних зразків будівель, і стикаються з тим, що в місцевому декорванні фасадів виникали цікаві змішування з різностильових фрагментів, винаходи власних деталей, але на основі відомих з якихось інших джерел, що в цілому іноді породжувало несподівані інтерпретації і з'єднання в одній будівлі безлічі ознак інших стилів (в першу чергу це стосується періоду кінця XIX – початку XX ст., від якого збереглася найбільша кількість міських споруд). Важливою метою виконання практичного завдання тут є правильний відбір і розподіл архітектурних деталей за їхньою приналежністю до окремого стилю, в чому допомагає створений ілюстрований словник-каталог.

Два попередніх підготовчих етапи дозволяють студентам усвідомлено підійти до **вибору будівлі, що описується за чітким планом**, якій майже нагадує **паспорт фасаду**. На відміну від паспорта, що створюється професійним архітектором, студентам художніх спеціальностей пропонується звернути увагу на характеристику стильових ознак, які поживляють фасад. Це формує естетичні уявлення про архітектурно-художній характер будівель різного призначення і відображення естетичних переваг в тому чи іншому стилі та розуміння поняття „парадизайн”.

Після опису основних частин конструкції фасаду та розташування головних елементів будівлі (дверей, вікон, дахів тощо) студенти аналізують принципи декорування фасаду, оскільки крім основних архітектурних частин і деталей будівлі важливе значення в оформленні фасаду має ліпний декор. Час поширення ліпного декору

в українській архітектурі обмежений чіткими хронологічними рамками – XVIII – поч. XX ст. Ліпний декор – другорядний елемент архітектурного оздоблення будівель, тим не менше він красномовно відображає історичну епоху, її ідеї та естетичні ідеали. Мотиви й прийоми розташування декору на фасадах будівель представляють приватний вираз загальнокультурного історичного руху, але кожне місце має тут власну специфіку. На прикладах будівель, які належать до різних стилів, студенти виявляють відмінності та характерні риси архітектурного декору, що прикрашає фасади кіровоградських історичних споруд, і співвідносять його зі зразками відомих світових та українських пам'яток архітектури.

Таким чином, виявляються загальні риси, притаманні стилю всіх країн, наприклад, студенти відмічають, що декору класицизму чужі „вільність” і надмірність. Підпорядкованість архітектурному задуму і канонічність розташування ліпного декору на фасадах тих будівель, що належать класицизму (в даному випадку в його варіанті „ампіру”), досягають свого апогею. Архітектурний декор класицизму розміщується в строго відведених „вузлових” місцях композиції фасаду. Скупість і продуманість вживання елементів, що прикрашають фасад, надзвичайно підвищують роль окремої декоративної деталі, яка завжди має певне ідеологічне навантаження в класицизмі. Характерні особливості декору пізнього класицизму присутні в спорудах, зведених в Єлисаветграді в другій половині XIX ст., це комплекс будівель військового призначення – штабу, Кавалерійського училища, колишнього Палацу, а також музично-драматичного театру, будівлі колишнього дворянського зібрання та деяких інших будівель. Акцентовані розфарбуванням площини фасадів архітектурні деталі надають цим фасадам деяку строгість і офіційність.

Певні труднощі виникають у студентів, коли вони описують фасади більш пізнього часу. Тут необхідно враховувати специфіку загального розвитку архітектури в Україні. З кінця XIX ст. міське будівництво відрізняється різностильовою архітектурою, в цей час панує еkleктика, яка увійшла в свою другу стадію, відому як стиль історизм. Тепер в декоруванні фасадів широко використовуються на рівних підставах елементи архітектурних стилів різних епох на противагу недавньому використанню ордерних. Типовий для

еклектики принцип рівнозначності різних історичних стилів минулого поєднується зі збільшенням ролі архітектурного декору. Споруди, особливо важливі з ідеологічної точки зору, незмінно проектуються в „руському” або „візантійському” стилі, тоді як цивільні будівлі (банки, магазини, інститути, готелі, прибуткові будинки) – в класичних стилях, головним чином, використовуючи форми і декор різних відтінків ренесансу, бароко, нерідко в поєднанні з тим же „візантійським стилем” (яскравий приклад – головний корпус КДПУ ім. В. Винниченка, колишня жіноча гімназія). Основна маса елисаветградських споруд кінця XIX ст. виявляється вибудованою в формах класичних стилів і прикрашеною архітектурним декором. Відчувши різницю використання класичних форм в стилях ампір і історизм, студенти можуть порівняти особливості класичних та еkleктичних фасадів і виявити, як працюють на створення художнього образу будівлі елементи декору, коли в одному будинку одночасно використовуються мотиви класичного ліпного декору і мотиви, запозичені в інших історичних стилях (крім „візантійського”, це ще „мавританський” стиль).

Характерною особливістю провінційного історизму є „камерність” приватного житлового будівництва, що створило свій варіант історизму – так званий „купецький стиль” (або „червоно-цегляний стиль”), а також співіснування його вже на початку XX ст. з модерном. В елисаветградських купецьких домах проявилися різні стильові тенденції, тому досить важливо розібратися тут в засобах концептуалізації стильових чинників. Наприклад, твори архітекторів О.Л. Лишневського та Я.В. Паученко, які працювали в місті одночасно, мають зовсім різні орієнтири, що сходять до двох архітектурних шкіл – петербурзької (представником якої був перший) і московської (яку закінчив другий архітектор), що і проявилось в прихильності творців до відмінних один від одного засобів декорування фасадів купецьких домів. Значною мірою архітектурну концепцію в „купецькому стилі” визначає характер застосованих матеріалів, переважно це червона цегла, яка відіграла важливу роль в проектуванні фасадів Я. Паученком. Чисто фізична природа матеріалу, власне, не відіграє тієї значної ролі в художній концепції архітектора, яку виконують декоративні функції матеріалу, що використано досить яскраво і надає особливу мальовничість його

будівлям. Звернення уваги до цієї важливої якості допоможе студентам уявити роль матеріалу в будівничому мистецтві міста.

На початку ХХ ст. в Єлисаветградську архітектуру прийшов стиль модерн. Провінційне місто тогочасного півдня Російської імперії досить живе і динамічне, яким став Єлисаветград в ці часи, не могло пройти повз такого привабливого явища, як модерн. Але цей стиль має вже зовсім іншу природу створення форми в спорудах та оздобленні їх декором. Модерну не чужа стилізація, спрямована на виявлення структурності споруди, його внутрішньої цілісності, вираз його сутності в переосмислених старих формах. Крім того, він тяжіє до асиметрії споруди, нарощування об'ємів, підкреслено різного характеру фасадів, специфічних форм і розмірів вікон та їх ритмічного чергування. Перераховані якості поряд з рясним декором не несуть тут функціонального характеру і, як стверджують В.А. Луков і О.А. Останін, саме тому ці ознаки складають вже не систему стилю мистецтва, а систему власне дизайну[7]. Зразки архітектури модерну в Кіровограді нечисленні і не мають такої естетичної цінності, як загальноновизнані шедеври столичних міст. Але при цьому в місті є будівлі, які мають дуже яскраві прояви специфіки стилю (наприклад, колишній ресторан-вар'єте „Модерн” і будинок купця Д. Барського, декілька будівель на сучасній вулиці В. Чорновола і на вул. Декабристів, приватний дім архітектора Я. Паученка). Складність визначення змісту декору модерну, як і взагалі – специфіка декорування фасадів в провінції, спонукає до такої форми навчального процесу, як **дискусія**, в ході якої виявляються та вирішуються всі проблемні питання.

Таким чином, вивчення оздоблення фасадів історичної архітектури в Кіровограді через систему творчих завдань сприяє кращому засвоєнню теоретичних понять, а також зацікавлює студентів у самому процесі пошуків декоративних елементів в конкретних спорудах міста та підвищує високодуховне ставлення до архітектурних пам'яток. Поєднання теорії та практичного застосування знань призводить до більш високих результатів в засвоєнні матеріалу. Подальшою перспективою цієї роботи має бути складання каталогу кіровоградських споруд за стильовими ознаками.

Література

1. Барбышев Е.Н. Формообразующие структуры и архитектурная форма // Архитектура СССР. – М., 1990, № 2. – с. 75 - 79
2. Білодід Ю.М., Поліщук О.П. Основи дизайну. Навч. посібн. – Київ: ПАРАПАН, 2004. – 240 с.
3. Евстратенко М. А. Информационное структурирование фасадов архитектурных объектов и их каталогизация: На примере южнороссийской эклектики. - Дисс. на соиск. канд. арх-ры. Код спец. 18.00.01. - Ростов на Дону, 2006. – 145 с.
4. Иконников А.В. Функция, форма, образ в архитектуре. – М.: Стройиздат, 1986. – 288 с.
5. Краткий словарь терминов изобразительного искусства. – М., 1965. – 192 с.
6. Куликов А.С. История архитектуры, градостроительства и дизайна. Ч. 1: Всеобщая история архитектуры. Учебное пос. – Тамбов: Изд-во ТГТУ, 2003. – 106 с.
// Электронный ресурс:
<http://windiw.edu.ru/windowcatalog/files/r21549/kulikov.pdf>
7. Луков В.А., Останин А.А. Дизайн: тезаурусный анализ. Науч. моногр. – М.: Изд-во Московского гуманитарного университета, 2007 / Электронный ресурс: http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/monographs/Lukov&Ostanin_Design/
8. Луцан Н. Декоративно-прикладне мистецтво та основи дизайну. Навч. посібн. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2009. – 172 с.
9. Сидорова О.І. Художньо-структурні особливості архітектурних фасадів житлових будівель Києва кінця 19 – початку 20 сторіч // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. – Київ, 2009. – с. 184-193
10. Соколов А. Теория стиля. – М.: Искусство, 1968. – 194 с.
11. Холмянський Л.М., Щипанов О.С. Дизайн. – К.: Освіта, 1992. – 208 с.
12. Шумега С.С. Дизайн. Історія зародження та розвитку дизайну. Історія дизайну меблів та інтер'єру. – К., 2004. – 300 с.

В статье рассматриваются стилевые признаки архитектуры через систему творческих заданий в курсе «Основы дизайна», которые направлены на анализ приёмов оформления фасадов в исторических сооружениях Кировограда та формирование у студентов представлений о проявлениях признаков стиля в архитектурных сооружениях города, что повышает высокодуховное отношение к культурному наследию региона.

Ключевые слова: архитектура, стиль, "парадизайн", фасад, лепной декор, архитектурная деталь, ампи́р, эклектика, историзм, модерн, духовное отношение.

The article deals with the stylistic features of architecture through the system of creative assignments in the course "Fundamentals of Design," which are focused on the analysis of design methods of historic buildings facades in Kirovograd and formation of

students' views on the stylistic features of the architectural buildings of the city, that raises high spiritual relationship to the cultural heritage of the region.

Keywords: *architecture, style, "paradisign", facade, sculptured decor, architectural detail, empire style, eclecticism, historical method, modern, spiritual relation.*

Кириченко Олена Іванівна – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри хореографічних дисциплін, образотворчого мистецтва та дизайну Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В.Винниченка (м. Кіровоград, Україна)

Рецензент - кандидат педагогічних наук, професор кафедри хореографічних дисциплін, образотворчого мистецтва та дизайну Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В.Винниченка Л.В. Бабенко

УДК 614:37.014

ББК 74.200.54

СУСПІЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ ПЕДАГОГІКИ

М.І. Лук'янченко

В статті розкрито суть поняття «суспільне здоров'я», проаналізовано теоретичне підґрунтя даної дефініції крізь призму педагогіки здоров'я. Виявлено фактори ризику, що впливають на якість здоров'я. Визначено місце педагогіки здоров'я у процесі формування культури здоров'я населення.

Ключові слова: *суспільне здоров'я, спосіб життя, соціально-економічні умови, педагогіка здоров'я, екологічне виховання.*

Потреба суспільства у збереженні та зміцненні здоров'я особистості є ключовою у державній політиці, оскільки саме стан здоров'я населення вказує на економічне зростання країни, підвищення рівня благополуччя і добробуту народу. Зокрема у вітчизняному законодавстві вказується на те, що охорона здоров'я населення є пріоритетним напрямом державної діяльності, головним чинником у розвитку народу України (ст. 4 Закону України “Основи законодавства України про охорону здоров'я” [1]). Згідно з